

12. Reynolds M.T. The Dantean Design of Joyce's Dubliners // The Seventh of Joyce / Ed. by Bernard Benstock. – Bloomington: Indiana University Press, 1982. – P. 124-130.
13. Selected Letters of James Joyce / Ed. by R. Ellmann. – L.: Faber and Faber, 1975. – 440 p.

Summary. The typological peculiarities of symbol and epiphany as the most important forms of artistic image in A. Chekhov's and J. Joyce's short stories have been traced in the paper.

Key words: short story, typology, symbol, epiphany, artistic detail, narration.

УДК 821,161.2.09

Л.М.Сивак

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ЛІРИКО-РОМАНТИЧНІ АСПЕКТИ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА: ДО ПРОБЛЕМИ ІСТОРИКО- ГЕНЕТИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

У статті розглядаються художні константи ліризованої прози і драматургії Михайла Стельмаха, їх романтичні елементи та проблема історико-генетичних зв'язків. Акцентується увага на духовно-етичних аспектах творчості, невіддільній ідеократичним імперативам.

Ключові слова: психологізм, ліризація, філософічність, символи, характер.

Становище, що склалося в літературознавстві після цілого ряду нерідко зумовлених минулою кон'юнктурою спроб перегляду літературного канону, вимагає вироблення зваженого погляду на спадщину цілого ряду письменників, які хоча й належали радянській епосі української історії, але не були її безпосереднім породженням. Мова йде про літературу, яка має більш тривкі корені, що сягають у ХІХ століття. До таких феноменів належить і творчість Михайла Стельмаха, яка, незважаючи на її тенденційну суперечливість, залишиться яскравою сторінкою у розвитку української романтичної прози і драматургії. Творчість його потребує нового прочитання з пріоритетом на загальнолюдські цінності, бо відкинувши розгляд її під ідеологічним кутом зору, вартісність Стельмахового письма і на сьогодні безсумнівна. І я не вважаю, що до його творів можна "приклеїти" ярлик – "написано за вказівкою партії". Простий український читач знаходив у творчості Стельмаха розповідь про близьке й наболіле, про те, що переживав сам, про те, чого прагнув й чого боявся, що любив і чого рішуче не сприймав. Бо твори його написані про вічне – любов до землі, до людини та проблем її існування. Народне життя Стельмах змальовує не як історик, а виключно з точки зору моралі "простої" людини, він створював дійсно романтичні саги, в яких омріяна сутність людського буття превалювала над реалістичною правдою. І коли поставити питання, що первинніше у творчості М.Стельмаха – знання, майстерність, талант, то віддати перевагу одному з цих факторів, не враховуючи інший, майже неможливо. Тож відкидаючи все поверхове та несуттєве, що є поступкою часові, варто спробувати поглянути на глибинне в творах цього великого письменника.

Природа психології романів М.Стельмаха тісно пов'язана з фольклором. Стельмахові, здається, завжди докоряли щодо вишуканості стилю, надмірної насиченості книг фольклорно-пісенною символікою. Його творчість однією з перших потрапила під обстріл критиків-шестидесятників – за „надуманість” сюжетів, за „офіційне” зображення національної історії. Але ж він був професійним знавцем фольклору, упорядковував та видавав збірники народних пісень. Тому й не дивно, що цілісний аналіз складових компонентів Стельмахової стильової манери свідчить про її фольклорно-філософську основу. Саме тому письменник приділяв значну увагу фольклорному матеріалу при художньому і філософському осмисленні загальнолюдських проблем. Про це свідчать навіть назви його романів "Кров людська – не водиця", "Хліб і сіль", "Правда і кривда", "Дума про тебе", "Чотири броди", які мають безпосередній зв'язок з народнопоетичними традиціями. Народні пісні, прислів'я, вірування, приказки, афоризми, дотепні вислови, колядки, щедрівки – це своєрідні витoki романів, що збагачують їх поетику, увиразнюють природу творчості Стельмаха-митця, що має життєствердний характер. Утвердження цього характеру, проте, не завжди відбувається без драматизму, а то й трагізму. Порівнюючи життєве кредо персонажів М.Кочубинського і М.Стельмаха, можна простежити як послідовно, дотримуючись традиційних принципів у зображенні героя, М.Стельмах новаторськи підходить до розкриття в ньому саме духовних начал. Як слушно зазначив Г.Штонь,

розглядаючи “Велику рідню”, “всі до одного персонажі у процесі війни і перед нею дооформуються не стільки як колгоспники чи ті ж самі колгоспники, але ряжені під партизан, а як діти і внуки героїв із селян П.Мирного, І.Нечуй-Левицького, Маланки з “Fata morgana” М.Коцюбинського”[5, 128]. Так, справді, Маланці, що марить землею, шкода навіть панської пшениці, яка пропадала внаслідок страйку: вона “... слуха, як стиха лущить зерно з перстиглого колоса, м’яко капа на землю, як плаче нива золотими сльозами. Їй жалко, немов дитину, хоч воно й панське. Стає на коліна, розгортає стебло і збирає червоні зерна так обережно, ніжно, любовно, наче немовлятко виймає з купелі. Хлібець святий” [1, 60]

І якщо ми поглянемо на Стельмахового Дмитра Горицьвіта, то важко буде не помітити у ньому буквально таку ж перейнятість турботами про землю, таку ж зятіть на них. Бо й він “любив поле, як син любить матір, він, здавалось, відчував, як проростає зерно в землі: ходив дивитися за кілька верст на перші сходи, радіючи і вболіваючи над своєю невсипущою працею. Колос завжди веселив чи печалив руку, а зелені хвилі – серце.”[3, 444] Крізь призму творення характеру й переконань персонажа прослідковується і вимогливість автора до себе як до письменника. І, я думаю, зайвим буде наголошувати, що це ставлення – до землі державної, а не власної. Бо художній твір – це не історична довідка про той чи інший час. Важко уявити більш дохідливу, а головне – точнішу і ближчу до правди тогочасного сільського буття форму вислову хліборобського позову до держави, аніж вона явлена у М.Стельмаха. І вимагати на сьогодні від неї повного заперечення колгоспів і тих над ними голів, що мислили і діяли так само як Стельмахові герої – це все одно, що заперечувати існування українського села у голодоморні 30-ті, повоєнні 40-ві, коли те село, вибиваючись із сил, себе таки вирятувало.

Досягнення художньої правди часто трансформується через абстрактно-логічні поняття. І їхнє розуміння читачем залежить від талановитості автора, доречності їх використання у цьому фрагменті твору.

Порядність, чесність, милосердя, доброта, якими наділені позитивні герої Стельмаха, розглядаються ним як категорії духовності (якої, нажаль, так не вистачає у сучасному суспільстві), а духовність розуміється як інтегроване почуття особистості, яке відображає гармонію трьох понять: добра, правди і краси. І проявляється вона у Стельмаха різносторонньо: в соціальній справедливості, чесній праці, самопожертві, ніжній дружбі та любові, щедрості людської душі. Порушення цієї гармонії неминуче призведе до бездуховності. Не випадково Стельмах оперує такими складними поняттями, як **сон**, **душа** безпосередньо до практики життя (наприклад, Семен Магазаник із “Чотирьох бродів”, на думку Оксани, „душею не вийшов”, чорт із драми “На Івана Купала”, звертаючись до Ступача, апелює: “А що в тобі є чистого, крім сорочки і галстука? Душа в тебе – нечиста, діла – нечисті, совість – теж... Убий свою бездушність”.[4, 691]. Зацікавлення таємницями слов’янської душі, снами людини, яка пройшла шляхами війни, зводиться до простого і мудрого пояснення. “Люди, що сіяли жито чи тримали молот або книгу в руках, не вмюють похвалитись вбитими”. Цією думкою підтверджується менталітет людини праці, солдата-захисника, письменника-психолога.

Художня система М.Стельмаха дозволяє йому універсально осмислювати явища життя, у цьому проявляються особливості авторського психологізму. Проте творчий процес митця як вид психічної діяльності вимагає великої концентрації сил. Вона в кожного митця своєрідна. Будь-яке втручання в неї порушує її заданість. Тому дослідження творчої лабораторії справжнього письменника вимагає такту й професіоналізму.

Особливим психологічним нюансом творчості М.Стельмаха можна вважати введення ним у систему персонажів романів творчих постатей Григорія Задніпровського (“Правда і кривда”), Богдана Романишина (“Дума про тебе”) тощо. Свої міркування, концепцію сутності і значення художньої літератури митець ніби продовжує через посередництво своїх колег-персонажів.

Психологія творчості письменника – це складна динамічна система. Від форми та реакції сприймання автором ситуацій, чи вони позитивні, чи негативні, залежить його працездатність. А звідси кінцевий результат – твір. М.Стельмах за будь-яких життєвих колізій умів перекладати мову дійсності на мову мистецтва.

Структура індивідуально-психічних властивостей М.Стельмаха має в собі здатність словесної акумуляції з її художнім відтворенням. Прочитання творів митця під цим кутом зору відкриває можливість глибше досліджувати його психологію творчості.

Своєрідною жанровою ознакою романів М.Стельмаха є звернення до символізації образів, яка досягається за допомогою великого емоційного (вважай психологічного) навантаження художніх деталей. Наприклад, (роман “Дума про тебе”): “... самотній вітряк журився у мертвім полі. І він, забутий людьми, мав свою муку, і од неї стогнали його крила чи душа, як стогне людина”. Або: “Заметіль одразу ж ударила в обличчя, обкрутила навколо її ніг весільну спідницю і засвистіла зверху в яворах, а низом – в ожереди соломи”. У першому випадку (“самотній вітряк”) двохпланова символіка: по-перше, виконує функції орієнтира для Богдана в степу під час

хуртовини, а, по-друге, символізує самотність, сум і внутрішні переживання героя за коханою. А в другому – “запетіль” символізує душевний стан Ярини під час весілля, з якого вона втікає.

Тут помічаємо знову і знову, що слово відроджується в контексті, зразки якого знову-таки знаходимо у фольклорі. Якщо сила слова залежить від контексту, тобто від умов функціонування слова, то сила контексту залежить від переконаності, від моральної сили, з якою створюється думка. Адже про моральну чистоту, духовну висоту народної творчості полемізувати не доводиться.

Ліричне й драматичне начало у творах митця прослідковується в картинах, епізодах, роздумах, створених ним; воно становить саму сутність відображення. Часто створюється враження, що ті чи інші епізоди – всього лише привід до відтворення настрою, своєрідний спосіб для розкриття складного комплексу почуттів героя-оповідача. Романи М.Стельмаха відзначаються синтетизмом, органічним поєднанням різних аспектів сприйняття і словесно-мовленнєвої реалізації життєвого матеріалу.

Людинознавчі, новаторські можливості М.Стельмаха, знання минулого й сучасного, суспільних процесів дозволили йому, попри те, що він творив у жорстких рамках соцреалізму, показати ряд яскравих постатей з неповторними рисами характерів, які проявляються у вчинках, роздумах, діях, спілкуванні, роботі. Життя носіїв цих характерів динамічне, наповнене працею, турботами, радощами і печалю, сумнівами і надіями.

Чіткі й конкретні естетичні оцінки М. Стельмаха. Зрозуміло, що з погляду сучасного прочитання твори М.Стельмаха багато в чому здаються непереконливими, а колишні його премії (письменник не був обділений офіційними знаками уваги влади, отримавши практично всі радянські літературні нагороди – Ленінську, Державні премії СРСР та УРСР імені Шевченка) не сприймаються як об'єктивні критерії художньої творчості автора. І все ж, не поспішаймо з категоричними висновками, спробуймо краще поглянути на творчість майстра під кутом зору загальнолюдського, гуманного, що, власне, є найсуттєвішим для літератури. І як слушно зазначає М.Кудрявцев, „попри всі сучасні зміни моральних орієнтирів, соціально-етичних засад у змальованні суспільних конфліктів, кривавості класової боротьби, Стельмах залишається і в сьогоденному прочитанні вірним життєвій правді” [2, 139].

Список використаних джерел

1. Коцюбинський М.М. Твори в 3-х т. / М.М. Коцюбинський. – К.: Дніпро, 1979. – Т. 3 – 375 с.
2. Кудрявцев М.Г. Щоб не згинули зерна... (Духовні та морально-етичні аспекти літератури: Курс лекцій) / М.Г. Кудрявцев. – Кам'янець-Подільський, 2003. – 208с.
3. Стельмах М.П. Вибрані твори / М.П. Стельмах. – К.: Дніпро, 1969. – 734с.
4. Стельмах М.П. Твори в 7-ми т. / М.П. Стельмах. – К.: Дніпро, 1982. – Т. 2. – 672с.
5. Штонь Г.М. Духовний простір української ліро-епічної прози / Г.М. Штонь. – К.: Ін-т літератури ім. Т.Г.Шевченка, 1998. – 317с.

Summary. The article dwells on the artistic constants of Mykhailo Stel'makh's lyric prose and dramatic compositions, their romantic elements and the problem of historical-genetic relations. It is devoted much attention to spiritual-ethic aspects of creation, that it doesn't imperious to ideocratic imperatives.

Key words: psychological analysis, lyrization, philosophy, symbolism, character.

УДК 821.161.1 3 Бунин (09)

А.С.Силаев

РОМАННАЯ АРХИТЕКТОНИКА РАССКАЗА И.А.БУНИНА “ЧАША ЖИЗНИ”: PRO И CONTRA

Аналізуючи питання про причетність І.О.Буніна до романного жанру, автор розглядає жанрові пошуки письменника на прикладі оповідання “Чаша життя” (1913), доводячи антиномічність його жанрової природи, в якій поєднуються серйозно-полемічне і разом з тим пародійно-іронічне ставлення Буніна до романного жанру.

Ключові слова: реалізм, жанровий експеримент, роман, романічне оповідання

Эксперименты в русле романного жанра Бунин продолжит и после написания принесших ему широкую известность “Деревни” (1910) и “Суходола” (1912), которые сам неоднократно